

Qədim və müasir Basqal

Azərbaycanda şəhər mədəniyyəti elementlərini özündə yaşadan qədim yaşayış məntəqələrindən olan Basqalın tariximizdə özünəməxsus yeri var. Basqal toponimi çoxmənalı təmiz türk sözü olaraq "qala qur", "qala ucalt" mənalarını ifadə edir. Qədim tarixi mədəniyyətə malik olan Basqal qala və məscidləri ilə çox məşhurdur.

Vahid memarlıq prinsipləri əsasında qurulan Basqalda Orta əsrlərdən sənətkarlıq, ticarət inkişaf edib. Özünəməxsus mətbəxi, qonaqpərvərliyi, memarlığı ilə seçilən bu diyarı məşhurlaşdıran əsasən kəlağayısı olub.

XVII, XVIII, XIX əsrlərdə Basqal ustalarının hazırladığı ipək məmulatları dünya bazarlarında satışa çıxarılıb. Hindistan, Rusiya, İngiltərə və başqa ölkələrə ixrac olunan çeşidli kəlağayılar, qanovuz, keşmir, tayta, darayı, cecim, mov və digər parçalar xarici bazarlarda və beynəlxalq sərgilərdə nümayiş etdirilərək yüksək qiymətləndirilib.

Bu qədim yaşayış məskəni iki əsas hissədən - qədim Basqaldan və son 70-80 ildə Basqal çayının sağ sahilində salınmış, yəni müasir Basqaldan ibarətdir. Bir ucu Həsən xan bağına, bir ucu Əmrəki dağının ətəyinə, bir ucu da qədim "Qalalar" ərazisinə çatan müasir Basqalda çoxsaylı müasir evlər tikilib. Basqal çayının sol sahilində boyunca uzanan yamacda salınmış qədim Basqal isə plan və memarlıq quruluşu baxımından Lahıca bənzəyir.

Hazırda Basqalda I-IX əsrlərə aid "Qalalar" yaşayış yeri, IX-XII əsrlərə aid Niyal qalası, X-XI əsrlərə aid "Qalalar" istehkamı, Şeyx

Məhəmməd (XVI əsr) və Hacı Bədəl (XIX əsr) məscidləri, XVII əsrə aid hamam, Qalalar məhəlləsi (XIV əsr), qədim qəbiristanlıq (XVII əsr), Kürəbənd su (XVIII əsr) və Kürəbənd kanalizasiya (XIII-XIV əsrlər) şəbəkələri, Bədəl bulağı (XIV əsr), Qoşabulaq (XVI əsr), Xarabiyən bulağı (XVII əsr), Hacı Cəbi (və ya Çələbi) bulağı (XVIII əsr), Mıçqohun bulağı (XIX əsr), Dambulu bulağı (XIX əsr), Pəhpəhqı bulağı (XVIII əsr), Hüseyn bulağı (XIX əsr), Bədə bulağı (XIX əsr), Hacıbağır mülkü (XVIII əsr), Məşədi Məhəmmədin karxanası (XIX əsr), Muğbatın (XIX əsr), Baba dayının (XIX əsr), Bal Əfəndinin (XIX əsr), Hacı Məmmədağının (XIX əsr) və Bəşir kişinin mülkləri kimi memarlıq abidələri diqqət çəkir. Bundan başqa, Basqal qoruğunun ərazisində 300-dən artıq yaşı olan çinar ağacı var.

Yazılı mənbələrdə Basqal şəhər mədəniyyəti elementlərinə malik olması barədə kifayət qədər məlumata rast gəlinir. XIX əsrin sonlarında Basqalda olan rus şərhçisi Konstantin Lebedev "Qafqaz" qəzetinin 1882-ci il 310-cu sayında dərc edilmiş qeydlərində yazır: "Basqal şəhərinə qəza mərkəzi Şamaxıdan kiçik, lakin zərif və iti yerli köhər atla gəldik. Basqal

şəhərinə axşam vaxtı yetişdik. Neft lampaları evlərin eyvanını, hündürünü kifayət qədər işıqlandırır. Melodik səs ruhumuzu oxşadı. Çarvadar Məşədi Əzim kişi bu səsin məscid minarəsindən gələn azan səsi olduğunu mənə başa saldı".

Özünəməxsus adları ilə seçilən Dəmirçibazar, Qoşabulaq, Qəlibəh, Xarabiyən, Qalabaşı, Dərəməhəllə Basqalın qədim tarixinə şahidlik edən yadigarlardır. Söhbət o tikililərdən gedir ki, onlardan bir çoxunun ən azı iki-üç əsrlik tarixi var.

Basqalın qədim tarixi araşdırılan zaman Qalabaşı ərazisində şimal qala divarları və Basqal hamamının kürəbəndinin qismən öyrənilməsi, Şeyx Məhəmməd məscidi adı ilə tanınan Basqal məscidi və onun ətrafında, habelə məscidin yan otağı və həyətinə arxeoloji tədqiqatlar nəticəsində minilik bir dövrü əhatə edən zəngin mədəni təbəqə - yaşayış qatı olduğu müəyyənləşdirilib. Basqal yaşayış yerinin mədəni təbəqəsi ümumi qalınlığı 2-2,5 metr olan 6 mühüm tikinti qatından ibarət formalaşmışdır. Bəzi nöqtələrdə isə tikinti qatlarının sayı hətta 7-8-ə çatır. Bu isə o deməkdir ki, Basqalda X əsrdən başlayaraq 1000 il ərzində təqribən hər 120-150 ildən bir mövcud tikililər dövrüyədən çıxmış və onların üzərində yeni tikililər meydana gəlmişdir.

Tədqiqatlar zamanı Şeyx Məhəmməd Məscidi daxilində dəmirçi emalatxanası, hovuz, saxsı borulardan və daş kürəbəndlərdən

ibarət su və kanalizasiya xətlərinin qalıqları da aşkarlanıb. Hovuzun yanındakı ətrafi və içərişi daşla səliqəli döşənmiş yerin isə ibadət edən insanların dəstəməz aldığı yer olduğu ehtimal edilir. Tapıntılar içərisində ayrı-ayrı dövrlərə aid rəngarəng çeşidli keramika nümunələrini xüsusi olaraq qeyd etmək lazımdır.

Uzun illər idi ki, basqallılar da, Basqalın tarixi və etnoqrafiyası ilə məşğul olanlar da bu qədim yaşayış məntəqəsinin iki-üç əsrlik keçmişindən bəhs edirdilər. Son illərin arxeoloji tədqiqatları isə artıq Basqalın 1000 illik tarixindən, mədəniyyətindən, sənət və məişət dünyasından xəbər verir. Basqala aid "Qalalar" adlı yaşayış yerindən, habelə yaxınlıqdakı Kürdüvan kəndi ərazisindən tapılmış Qafqaz Albaniyası dövrünə aid maddi mədəniyyət qalıqları daha qədim tarixə malik Basqalın şəhər tipli yaşayış məntəqəsi olduğunu ehtimal etməyə ciddi əsas verir.

2011-ci ilin Azərbaycanda "Turizm ili" elan edilməsi ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev 2011-2014-cü illərdə "Basqal" Dövlət Tarixi-Mədəniyyət Qoruğunun

inkışafı üzrə xüsusi Dövlət Proqramını təsdiqləyib. Həmin proqramda Basqal qəsəbəsinin geniş mədəni irs və turizm potensialının müasir dövrün tələbatına müvafiq və beynəlxalq standartlara uyğun formada üzə çıxarılması nəzərdə tutulurdu. Qısa bir zamanda nəzərdə tutulan işlər sürətlə həyata keçirildi. 3 oktyabr 2018-ci ildə Prezident İlham Əliyev "Basqal Dövlət Tarix Mədəniyyət Qoruğu haqqında" sərəncam imzaladı.

2022-ci il avqustun 12-də Basqalda səfərdə olan dövlət başçısı yenidənqurma, quruculuq işləri ilə tanış olarkən demişdir: "Basqal bizim qədim kəndlərimizdən biridir, özünəməxsus tarixə malik olan bir yerdir. Əlbəttə, mən çox istəyirdim ki, həm bu yerin tarixi siması qorunsun, eyni zamanda burada yaşayan insanlar üçün daha yaxşı şərait yaradılsın, - bunu da biz təmin etdik, iş yerlərinin yaradılması üçün yeni imkanlar açılınsın. Əminəm ki, Basqal qəsəbəsi Lahıca qəsəbəsi kimi, bu bölgənin çox qədim tarixi yaşayış məkanı olaraq öz simasını bütün dünyaya açacaq".

*Elşən QƏNİYEV,
"Azərbaycan"*